Лідія Ковалець

УДК 821.161.2Ярошинська 09

“ВЛАСНИМ ТРУДОМ І СИЛОЮ ВОЛІ…” ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ЄВГЕНІЇ ЯРОШИНСЬКОЇ (із першопублікацією мемуарних свідчень)

У статті подано короткий літературний портрет Євгенії Ярошинської (1868 – 1904). Увиразнюють риси цієї першої на Буковині жінки-письменниці, громадсько-культурної діячки й педагога першопублікації спогадів її батька, Івана Ярошинського, та літераторів Костянтини Малицької й Сильвестра Яричевського.

Ключові слова: Євгенія Ярошинська та її сучасники, літературна і громадсько-культурна активність, архівний документ, першопублікація.

Lidiya Kovalets. “By own effort and will power...” Sketches to the portrait of Yevheniya Jaroshynska (with the first publication of her family and friends’ memoirs)

The paper is a concise literary portrait of Yevheniya Jaroshynska (1868-1904), the first woman writer in Bukovina, cultural and public figure, and a pedagogue. The following account is based upon the memoirs of her father, Ivan Jaroshynsky, as well as her friendly writers, Kostiantyna Malytska and Sylvestr Jarychevsky.

Key words: Yevheniya Jaroshynska, contemporaries, literary, cultural and public activity, archival document, first publication.

Серед найвидатніших письменників, громадсько-культурних діячів, що їх подарувала світові Буковина, завжди згадується й це ім’я – Євгенія Ярошинська. Згадується недаремно: Є. Ярошинська була першою у краї жінкою, яка спромоглася змінити віковічну традицію в поглядах на сферу жіночої діяльності й літературну працю, громадянську активність – поряд із учителюванням – зробити справою власного життя. Досягнутий при тому неабиякий успіх – три великі повісті, стільки ж десятків творів малої прози, чотири збірки оповідань, казок, прозових байок для дітей, фольклорно-етнографічні записи, публіцистика, переклади і вдячна пам’ять багатьох учнів – сприймаються ще вагоміше, якщо зважити на короткий земний вік Є. Ярошинської. Народившись 18 жовтня 1868 року, вона померла тридцятишестилітньою – 21 жовтня 1904 року. Дві тяжкі операції, величезні фізичні муки – і терплячі, відчайдушні протести духу виявились на цей раз слабшими за силу вічного косаря; недільного дня 23 жовтня 1904 року від каплиці крайового шпиталю Чернівців до кафедрального собору, а відтак до Руського цвинтаря на горі Горечій вирушила жалобна двотисячна процесія…

Матеріали тодішньої буковинської та галицької преси про цю сумну подію, про “небувалий здвиг народу” засвідчують не велич смерті, а усвідомлену й багатьма сучасниками велич конкретного життя. Ще в дитинстві ця донька сільського вчителя із села Чуньків на Заставнівщині інтуїтивно збагнула, що мусить не на татове невисоке становище покластися (а в того було ще троє дітей), не на щасливий випадок долі, а лиш на себе. Сільська школа, шестикласна “школа вправ” у Чернівцях продовжились особливим університетом – пильною самоосвітою. Вона дала дівчині змогу скласти відповідний кваліфікаційний іспит на право викладання руською та німецькою, а також вивчити ще й чеську, болгарську, польську, російську, розвинути себе духовно, стати однією з найосвіченіших жінок Буковини.

У час австро-угорського панування, осягаючи шкільні премудрості німецькою, пробуючи творити цією мовою вірші та прозу, Є. Ярошинська повторила Ю. Федьковича, С. Воробкевича (а пізніше їх повторить й О. Кобилянська) у тому, що, подібно до них, зробила “німеччину” своєю хіба початковою школою в літературі: спершу, приміром, навіть творчість І. Тургенєва, не кажучи про англійців, французів, загалом світове письменство, відкривалася допитливій,

спраглій навчання русинці в одежі німецького слова. 13 червня 1886 року, звертаючись до Ю. Федьковича, Є. Ярошинська зазначила: “Дякую Вам за Ваш почтенний лист і за раду, мені в нім уділену. Будьте пересвідчені, високоповажаний пане, що я тої ради завсіди триматися буду і лише в користь мого бідного, но честного народа руського писати буду” [9, 318]. Поняття “народ” не було тотожне поняттю “простолюд”, позаяк чимдалі, тим усе більше душа тяжіла до психологічного матеріалу, складної морально-етичної проблематики, а то й застережень “землячків” про небезпеку ідейного “перекинчицтва”, бо воно призводить до духовної деградації людини.

Особливо ж гармонійно письменницький і вчительський чини Є. Ярошинської виявились у “Першій китичці для малих дівчат”, “Другій китичці для малих дівчат” (обидві – 1901), “Повістках для молодіжи” (1902) і “Повістках” (1907) – книжках, де казкове сусідило з реальним, уславлювалися християнські чесноти, зростали у праці, думках, визначальних для себе ситуаціях юні герої. Так, мала Орися гідно встоює перед спокусою – усіма багатствами світу, і натомість у лісового царя просить єдино бажане – здоров’я для хворої неньки (“Найбільший скарб”). Одарка, трохи запаніла міська дівчинка, уві сні самотужки осягає тернистий шлях народження хліба й лише відтак починає розуміти йому ціну (“Хліб насущний”). Обділена людською увагою сирота Талька кидається навстріч сполоханому коневі й ціною власного життя рятує від нещастя свого лихого на вдачу господаря – із вдячності, що той однісінький раз почастував її жменею вишень (“Талька”). Морально-етичний кодекс Є. Ярошинської, викладений у цих перлинах дитячої літератури, отримував захоплені читацькі відгуки. “Тішить мене, що мої оповіданя подобаються малим читачам, буду їм писати, може, котре з них згадає хоть раз незлим, тихим словом, бо така наша руська літерацька заплата” [5, 399], – знаходимо в датованому груднем 1902 р. листі до редактора львівського дитячого часопису “Дзвінок” Костянтини Малицької.

А були ж іще публіцистичні матеріали на педагогічні теми, звертання в них до гострих злободенних питань. “Всі вчинки і діла вчителя мусять узгоджуватись з його словами, його погляди, його наука, його бесіда має бути правдива”, – стверджує Є. Ярошинська у статті “Як має школа призвичаювати дітей до правди”. В іншому матеріалі (“Про виховання дівчат серед нашого сільського населення”) акцентується на особливій місії вчителя, котрий, “будучи батьком-товаришем своїх вихованців, не повинен обмежувати свою діяльність тільки стінами класу, але повинен перенести свій вплив на відповідні сім’ї, щоб стати їх другом і порадником”.

Турбота про належне становище жінки в суспільстві зробила з Є. Ярошинської діяльну учасницю феміністичного руху. Бо чи не думкою про своїх краянок, їхній добробут і розвиток, налагодження й на Буковині потрібного промислу керувалась письменниця, навчаючися за кордоном у спеціальному закладі ткацтва й вишивки, а потім удома передаючи цей досвід іншим?! А були ж іще активні контакти з діячами слов’янського світу, зосібна Ф. Ржегоржем, відомим чеським фольклористом та етнографом; за надісланими йому зразками вишивок, писанок, одягу, за персональною участю письменниці в етнографічній виставці у Празі 1891 р. слов’янський світ також відкривав для себе Буковину й Україну. Енергійність, патріотизм, дивовижно чітке як на літа розуміння значущості того, що створив народний геній, керували Є. Ярошинською в її фольклористичній праці, за яку взялась іще 14-річною. “При сій нагоді відкрився мені весь скарб народної словесності, вся краса народної мови і поезії. Я пізнала, що сей наш народ, котрий другі народи називають некультурним, має великі інтелектуальні здібності, котрі нема кому розвивати, бо ледве хто єму сприяє” [4, 369], – зазначено в листі до бібліографа І. Левицького. І Є. Ярошинська сама квапилася робити ближчою

до українців світову духовність – перекладала із чеської, болгарської й норвезької мов.

Думками про матеріальне винагородження своїх зусиль особливо не переймалася, хоч доводилось "за кавалком хліба обзиратись, щоби могти для своєї музи жити". Отож чи не заради й гонорарів у юності Є. Ярошинська співпрацювала з модними віденськими жіночими виданнями, засилаючи їм малюнки, зроблені на основі буковинських вишивок; між іншим, саме так розвинулась її рідкісна як на час здібність художника-орнаменталіста. Вона направду завжди була найбільше щаслива працюючи.

Суспільство, власне, і створило в особі Є. Ярошинської ідеал діяльної, духовно відважної та невтомної особистості. "Різносторонньою, невсипущою робітницею-громадянкою" називав її М. Павлик, талантом гарним, котрому "додає ще ціни незвичайна працьовитість", – великий трудівник І. Франко.

І тільки найближчим, таким, котрі зрозуміють, могло написатись, як-от О. Кобилянській: "Поїхала-м з жалем з Чернівець, жертвуючи традиціям мого народа і моїм власним переконаням особисте щастя. Об сім ще колись поговоримо обширнійше, як я на сесю справу зимно дивитись буду…" [7, 392]. Або таке: "Нема ліпшої потішительки в журі, як праця, при ній забуваєся на бурі, які душею метають, на біль, що серце стискає… а хочеся все вперед, вперед йти. Отже, най жиє праця!" [8, 397]. Унаслідок та, перша Є. Ярошинська навіть на порозі смерті переймається шкільними, громадськими справами, бере участь у заснуванні педагогічного журналу "Промінь". Інша ж укладає сумні – аж до розпачливих – емоції та вже виразні есхатологічні настрої в художній простір оповідань "Вечірні думки", "Останнє пристановище", "Кінець", "На цвинтарі"…

Серед тих сучасників Є. Ярошинської, які щиро цікавилися її поступом, підтримували й заохочували до участі в літературному, громадсько-культурному русі й котрі по смерті письменниці реально служили збереженню пам'яті про неї, був Михайло Павлик. Гадаємо, знайомству молодої буковинки з ним посприяв К. Трильовський, адвокат із Коломиї, публіцист, пізніше – член русько-української радикальної партії, якщо 18 грудня 1888 р. Є. Ярошинська писала М. Павликові, перейнятому тоді справою заснування цієї партії та відкриттям її періодичного органу в Коломиї: "Д. Триліовському прошу виразити мою подяку за єго добру пам'ять о мні і за зарекомендованє мене Вам" [6, 374]. Як з'ясував Ф. Погребенник, листування між Є. Ярошинською та М. Павликом тривало понад десятиліття, "найбільш інтенсивно вони обмінювалися листами у 1889–1891 роках" [10, 440]. На думку політика й журналіста Я. Весоловського, їх "доволі оживлена й цікава кореспонденція" дає зрозуміти, що "М. Павлик не мало причинився до витвореня світогляду у сеї передчасно погаслої робітниці на ниві буковинської Руси". І далі: "Та переписка характерна ще й для вдачі самого М. Павлика – щиростию і отвертостию…" [1, 1].

Завдяки А. Коржуповій, П. Стецькові, Ф. Погребеннику навіть частково оприлюднені епістоли буковинки до М. Павлика проливають яскраве світло на їх змістовні творчі взаємини. Очевидно, пам'ять про них, розуміння значущості досягнутого Є. Ярошинською спонукали письменника та громадського діяча після смерті цієї адресатки розгорнути своєрідну акцію зі збирання відповідних матеріалів, і то попри власні гризоти (чернівецька газета "Буковина" в листопаді 1904 р. так розпочала інформацію про відзначення у Львові 30-річчя діяльності М. Павлика: "Члени комітету вивели передчасно підкошеного злиднями ювілята на естраду…" [2]).

Реальні наслідки цих старань – у зібраному й уже 1906 р. підготовленому до публікації, проте тоді так і не видрукуваному листуванні Є. Ярошинської з ним, М. Павликом, та іншими українськими письменниками; саме у фонді 101 (М. Павлика) відділу рукописів та текстології Інституту літератури

ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігається ціла низка послань до Є. Ярошинської від громадсько-культурних діячів, суто приватних осіб, інші матеріали, пов'язані із життям і діяльністю письменниці. Може, і справді має рацію А. Коржупова, стверджуючи, ніби М. Павлик готував про Є. Ярошинську монографічне дослідження [див.: 3, 418], якщо декому персонально замовлялися спомини про неї.

Власне, у зазначеному фонді нами виявлено три таких мемуарні тексти. Їх автори – батько письменниці Іван Ярошинський (1834 (чи 1835) – 1907), директор п'ятикласної народної школи в с. Раранче Чернівецького повіту (нині це с. Рідківці Новоселицького району), свого часу знаний на Буковині громадсько-освітній діяч, а також відомі літератори, громадсько-культурні й освітні діячі Костянтина Малицька (1872 – 1947) та Сильвестр Яричевський (1871 – 1918). Кожен із них був пов'язаний зі спочилою своїми "нитками", суть яких закономірно визначила не тільки тональність згадуваного, а і його зміст, у жодному разі не вузькоприватний, а такий, що навіть у сповненому батьківського горя матеріалі І. Ярошинського стосується ширшого кола питань. Прикро, що на денне світло ці документи виносяться аж через понад століття після їх появи 1906 року, давно на часі оприлюднення й багатьох інших дотичних до Є. Ярошинської[1] важливих архівних свідчень, бо в них відлунює цікава, драматична історія життя як праці, розвитку таланту, боротьби й перемоги – дарма що з трагічним фіналом.

Наша публікація здійснюється за автографами. Мову оригіналів на фонетичному й лексичному рівнях збережено максимально, правопис і синтаксис підпорядковано сучасним нормам.

Я щиро вдячна працівникам відділу рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (завідувач Г. М. Бурлака) за ці дбайливо збережені й люб'язно надані нам матеріали.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Весоловський Я.* Михайло Павлик // *Буковина.* – 1904. – Ч. 133. – С.1.
2. *Ювилей* М. Павлика // *Буковина.* – 1904. – Ч. 137. – С. 2.
3. *Ярошинська Є.* Вибрані твори / Упоряд., підгот. текстів, вст. стаття та прим. А. П. Коржупової. – К.: ДВХЛ, 1958. – 427 с.
4. *Ярошинська Є.* Лист до Івана Левицького (Автобіографія). Брідок, 18/6 [1]896 // *Ярошинська Є.* Вибрані твори. – К.: ДВХЛ, 1958. – С. 376-371.
5. *Ярошинська Є.* Лист до Костянтини Малицької. Раранче [29.XII.1902] // *Ярошинська Є.* Вибрані твори / Упоряд., підгот. текстів, вст. ст., прим. А. П. Коржупової. – К.: ДВХЛ, 1958. – С. 399.
6. *Ярошинська Є.* Лист до Михайла Павлика. Брідок, 18. XII. 1888 // *Ярошинська Є.* Вибрані твори. – К.: ДВХЛ, 1958. – С. 373-374.
7. *Ярошинська Є.* Лист до Ольги Кобилянської. Брідок, 24. V. 1896 // *Ярошинська Є.* Вибрані твори. – К.: ДВХЛ, 1958. – С. 392-393.
8. *Ярошинська Є.* Лист до Ольги Кобилянської. 12. XII. 1900 // *Ярошинська Є.* Вибрані твори. – К.: ДВХЛ, 1958. – С. 397-398.
9. *Ярошинська Є.* Лист до Ю. Федьковича. Бродок, 1 (13) юнія 1886 // *Осип* Юрій Федькович. Перше повн. і крит. вид. – Львів: З друк. НТШ, 1910. – Т. 4: Матеріяли до життєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича / З першодр. і автогр. зібрав, упоряд. і пояснив О. Маковей. – С. 318-319.
10. *Ярошинська Є.* Твори / Упоряд., підгот. текстів, вст. стаття та прим. Ф. Погребенника. – К.: Дніпро, 1968. – 468 с.

[1] Широку закроєність інтересів М. Павлика, далеко не цілковиту реалізованість його планів потверджує, приміром, і унікальна, побудована на широкій документальній основі праця "Народні школи Вижницького повіту на Буковині за інспекторства Осипа Федьковича (1869 – 1872)", чернетка й підготовчі матеріали якої зберігаються в ЦДІА України у м. Львові (ф. 663, оп. 1, спр. 37, с. 1-97). Здається, нерозбірливість почерку автора – одна з причин того, що певна частина спадщини і цього "простого робітника, каменяра", як себе називав, досі не видрукувана, а значить, не актуалізована, як не актуалізованим, по-сучасному не прочитаним залишається феномен його надзвичайно інтенсивної життєдіяльності. Написавши М. Павликові "дякую за Ваш труд коло злажденя памнятника писемного по покійній моїй доньці" (Відділ рукописів та текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. – Ф. 101 (М. Павлика). – № 384), І. Ярошинський окреслив тільки малий фрагмент заслуг адресата.

Іван Ярошинський. Лист до Михайла Павлика
У листі – спогади про Є. Ярошинську. Раранче, 8. ІІ. 1906.
(Відділ рукописів та текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. – Ф.101 (М. Павлика). – № 381)

Високоповажаний Пане Добродію!

На Ваше письмо подаю Вам деякі дати про мою дорогу й незабутну доньку Євгенію, котра несподівано 31 жовтня[1] 1904 в шпитали у Чернівцях умерла. Все я не в силі з єї житя путь подати, від моєї памняти і здоров'є тепер дуже терпить від часу єї смерти. То була така мила та добра дитина, котра сама собою до людей прийшла й ще другим помагала. Єї смерть – то наша, родичий, вічна слабість, не можемо собі переставити, що она таки умерла.

Причина єї смерти була така, а і житє: з роду була вона дуже здоровою дівчиною з незвичайним талантом до всього. Вже у 3 році житє уміла дещо читати і довгі вірші з памняти казати. Покінчила 6 клясу в Чернівцях[2] з відзначинєм. Прийшла домів, бо не було відкіля давати єї до вищих шкіл. Дома читала, писала неустанно, що не мож було єї від книжок відорвати. В 16 році зачала переписуватись вперве з німецькими казкарями[3], і надрукували єї першу повість[4] в "Das interessante Blatt", потім і инші повісти. Нараз зголошується Купчанко[5]. Він був мій шкільний колєга в народній школі в Бергометі[6], я мешкав у єго батька[7] 2 роки, тому ми яко діти добре пізнались, але від того часу я єго ніколи не видів. Колись він видав газету "Зорю" [8] в Лондоні і прислав до мене. Євгенія щось до єго газети написала, а він нагадав собі наше дитинство, та розпочалася межи нами і донькою корреспонденция[9].

В часі, наколи пізнала Євгенія єго русофільські заходи[10], уложила величезний вірш на 2 аркушах про єго житя, політичний труд та й післала до Відня, де вже мешкав, але *anonim!* Аби не пізнати письмо, переписала сестра Емілія[11]. Він то пізнав, та й від того часа вже не кореспондували. Шкода, що того характеристичного поема не маю. Потім загостив був до Євгенії в Брідок[12] з Черновець росс. Консул та казав, що може дати єї до Цюриха на вище образованє[13]. Але вона йому відповіла: "Я своє отечество і свій нарід ніколи не покину". Взялась відтак до свого рідного, руского, читала і писала. Позбирала 500 народних руских пісень[14], а поневаж тут не було кому їх друкувати, післала до Петербурга. За то получила від Імпер[аторского] Географ[ічного] Общества яко нагороду великий срібний медаль і 500 рублів[15]. Тоті її капітали видрукували[16], але вона не дістала жадного примірника, бо тото заграница, так казали, і то професор університету Ламанский[17], з котрим вона переписувалась. Умерла, якраз 36 літ маючи. Вже 3-4 роки скаржилась мамі[18], що єї всередині болить. В останнім році чула і [нрзб.] наріст, котрий єї болів. Читала і радилася о таких слабостях і нарешті далась на операцию. У любови до родичів таїла свій великий біль при [нрзб.] і чекала вакаций до операциї. На 15 липня 1904 поїхали-м разом до Черновець на учительську конференцию. Вона мала відчит: "Плян науковий для шкіл народних всіх категорій". То була тяжка і велика праця, бо щось на 8 аркушах паперу. Учасників було до 200, всі плескали єї роботі, а інспектор гратулював, відобрав роботу, предложивши Краєвій раді шкільній[19]. По скінченій конференції нарадила мене Євг[енія] виїхати на 3 дні у гори, сама лишилась у Чернівцях, пішла до шпиталя замельдуватись до операції. Взяла там осібну кімнату ІІ кляси по 6 к[орон] денно. Єї представляли там, що операция є легка, а за 14 днів поїде до Атациї[20].

Повіривши тоє, лягла на операційний стіл! Було 10 лікарів, директор Филипович[21], добрий знакомий і русин, зачав рубати! Вирубав наріст, а при тім перерубав з неостороги і кишки! Зараз по тім сказав таємничо дир.

Филип[ович] русинам, що операция не вдалась, вона лише 4 дні буде жити! За 4 дні я вернув з гір до Черновець, кажуть мені, що операция допоки удалась щасливо. Я о тім не знав, а мені в серце гей би хто ніж устромив, котрий і тепер в нім стирчить. Аж 5 днини можна було до неї зайти. Ми прийшли з мамою, вона дуже урадувалась і сказала: "Я Вам не казала, але піддалась операції, бо тяжко мені було жити, от перебула, тепер мені легше, буду здорова". З радости аж ми заплакали! Зараз написала до сестри Емілії до Заболотова, аби прийшла. Небіжка жила ще 3 місяці і 10 днів, а сестра була коло неї день і ніч, лишаючи своє господарство. Ми приходили до неї 2-3 рази тижнево, голубили, пестили, не щадили великих видатків. Вона читала газети, інтересувалася політиков, співала і бажала, аби Русь від Карпат до Чорного моря остала! Так нас 3 місяці своїм гумором чарувала, аж кілька день перед смертию указала: "Той драб[22] мені житє перерубав, я мушу умирати, шкода лиш, що вже не буду для Руси писати, а робила-м собі великі пляни!" Мама зараз з болю серця захорувала і лежала рік у ліжку за наймилішою своєю дитиною. На руках сестри Мільки і брата Евзебія[23] дала о 6 годині 21 жовтня Богу душу, Жінка і я умирали дома! В неділю о 2 годині відбувся величавий похорон, якого в рускій родині майже не бувало. Чотирикінний караван віз покійну і много вінців від шпиталя аж на цвинтар до 5 км їхали пішки. Були всі рускі товариства, а також всі стани заступлені. Хор питомців співав жалібні пісні. Бідні бурсаки йшли парою напереді. На цвинтарі несли тіло академіки[24] до гробу. Тут промовляв о. Бежан[25], парох Катед[ральної] церкви, підносячи христ[иянську] діяльність і чесноту покійниці, вітак говорив Попович[26], краєвий шкіль[ний] інспектор, жалуючи втрату найревнішої учительки в Буковині. Казав, що шкільництво з нею утратило взірцеву учительку, сердешну товаришку, котра своєю невтомною працею так в школі, як і поза нею уміла просвіту преподавати. Єї успіхи у школі взірцеві, тому шкільні власти жалують єї страту, бо тяжко знайдесь, хтось так працював на поле просвіти, як она. Вітак говорила учителька п. Маліцка[27], жалуючи втрату покійниці як примір жіноцтва і доброї товаришки. Потім говорив учитель гімназіальний і писатель п. Яричевський, жалуючи утрату рускої писательки, а професор педагогії др. Маковей[28] жалував утрату першої рускої повістописательки для руских дітий. Ще говорив академік п. [слово пропущено][29] і жалував, що товариство "Січ" утратило щиру прихильницю і підпору. Сойм краєвий старався запровадити промисл домашній штучного ткацтва, тому вислав покійну на кошт краєвий до Frejdenttally у Шлезію[30] до вищої школи ткацтва на науку. Тую скінчила она з відзначенєм і учила у вакаціях при учительськім семінару [нрзб.] наші учительки на Нових Кроснах[31], [нрзб.] по селах мали тую науку преподавати.

З великим жалем і ножем у серцю пишу я се письмо, а понеже від смерти Євг[енії] стратив памнять і все, що я фізично посідав, то посилаю Вам ото, що маю під руками, до прочитаня. Моя жінка слабує, серака[32], від смерти Євг[енії]. Ми не можемо собі і сегодня представити, що наша Євг[енія] умерла. Рік, що ми пережили, то і у пеклі не гірше. А сестра єї Емілія, яка вона нещаслива без неї, стратила весь свій гумор і здоров'є. Небіжка поважала Вас високо, Пане, над всі русини. Кілько слів [нрзб.], кілько сліз я виплакав, поки написав се і, відав, не спорядком! Чи буде мені колись ліпше, сумніваюсь, без неї.

По Вашій волі робіть, що хочете.
Остаюсь з низеньким поклоном
Ваш слуга
Іван Ярошиньский.
Раранче, 8/2. 1906.

[1] *31 жовтня.* – Неточність: Є. Ярошинська померла 21 жовтня 1904 р.
[2] *Покінчила 6 клясу в Чернівцях.* – Ідеться про навчання у школі вправ при учительській семінарії в Чернівцях ("Übungsschule").
[3] *...зачала переписуватись ... з німецькими казкарями...* – Ідеться, очевидно, про когось із німецьких літераторів.
[4] *...надрукували її першу повість...* – Ідеться про новелу "Ein Frauenherz" ("Жіноче серце"), надруковану 1886 р. у віденському часопису "Das interessante Blatt" ("Цікава газета").
[5] *Купчанко* Григорій Іванович (1849 – 1902) – український фольклорист, етнограф, письменник, член Імператорського Російського Географічного товариства, громадський діяч москвофільського напряму.
[6] *Бергомет.* – Тут: про с. Берегомет-над-Серетом Вижницького повіту. Г. Купчанко – уродженець цього села.
[7] *...мешкав у його батька...* – Батько Г. Купчанка Іван Купчанко був радником староства.
[8] *Колись він видав газету "Зорю"...* – Ідеться про москвофільське видання для дітей "Звѣзда", започатковане Г. Купчанком у 1882 р.
[9] *... розпочалася межи нами і донькою кореспонденція.* – Г. Купчанко листувався з І. Ярошинським у 1882 – 1887 рр., з Є. Ярошинською – у 1886 – 1889 рр.
[10] *...його русофільські заходи...* – Тут: адресант має на увазі москвофільські заходи.
[11] *... сестра Емілія.* – Ідеться про Емілію Ярошинську (29.IV. 1887 – ?). З 1894 р. була заміжньою за парохом с. Заболотів, що на Снятинщині, де й проживала.
[12] *Брідок* – село в Кіцманському (з 1905 р. – Заставнівському) повіті, де в 1893 – 1896 рр. учителювала Є. Ярошинська.
[13] *...загостив ... росс. Консул та казав, що може дати її до Цюриха на вище образованє.* – Російське віце-консульство було відкрите в Чернівцях у 1868 р., в час, про який ідеться у спогаді, посаду консула обіймав М. Ладиженський. Фінансова підтримка цього консульства спрямовувалось на зміцнення москвофільства на Буковині.
[14] *... 500 народних руских пісень.* – На розгляд Імператорського Російського Географічного товариства в Санкт-Петербурзі Є. Ярошинська подала 450 зразків руських (українських) народних пісень, записаних на Буковині.
[15] *... получила... яко нагороду великий срібний медаль і 500 рублів.* – 22 грудня 1888 р. (за іншими даними – 23 січня 1889 р.) на засіданні Ради Імператорського Російського Географічного товариства згідно з поданням відділу етнографії працю Є. Ярошинської було відзначено срібною медаллю. Допомогу в розмірі 500 рублів (для заохочення фольклорно-етнографічної діяльності) виділило "Слов'янське благодійницьке товариство".
[16] *...її капітали видрукували...* – Збірник Є. Ярошинської готувався до друку Радою Географічного товариства, але він не побачив світ.
[17] *Ламанський* Володимир Іванович (1833 – 1914) – російський славіст, професор Петербурзького університету, довголітній голова етнографічного відділу Імператорського Російського Географічного товариства. Відомо 5 листів Є. Ярошинської до В. І. Ламанського (див.: *Стецько П. І.* З неопублікованих листів Є. Ярошинської та М. Павлика // *Українське* літературознавство. – Вип. 2. – Львів, 1966. – С. 145-151).
[18] *...скаржилась вона мамі...* – Ідеться про матір письменниці Анну Ярошинську, з дому Жуковську.
[19] *Краєва рада шкільна.* – Це заснований 1869 р. й підпорядкований Міністерству освіти Австро-Угорської монархії вищий керівний орган, який здійснював надзір за діяльністю всіх шкіл на Буковині.
[20] *Атация.* –Тобто Аббація, що в Хорватії, на рубежі XIX – XX ст. популярний курорт.
[21] *Филипович.* – Ідеться про Володимира Филиповича (1859 – 1935) – лікаря-хірурга, громадського діяча, директора центрального шпиталю в Чернівцях.
[22] *Драб* (діал.) – незграба.
[23] *Евзебій* (Емануїл) Ярошинський (1875 – після 1913) – рідний брат Є. Ярошинської, за фахом учитель, після смерті батька, І. Ярошинського, директор школи в с. Раранче. Пробував сили в малій прозі (див.: Буковина. – 1901. – № 116; Буковина. – 1904. – № 3).
[24] *... несли тіло академіки...* – Так називали членів "Союзу" й "Січі" – студентських товариств у Чернівцях.
[25] *...промовляв о. Бежан.* – І. Ярошинський мав на увазі о. Касіяна Бриндзана (1871 – 1946), церковного діяча, проієрея й кафедрального проповідника в Чернівцях, автора "Літургіки" українською мовою. Крім нього, на похороні Є. Ярошинської виступив від духовенства о. Євген Семака (1863 – 1913), церковний і культурний діяч, православний священик, катехит української гімназії в Чернівцях.
[26] *... говорив Попович...* – Ідеться про Омеляна Поповича (1856 – 1930), письменника, відомого буковинського громадсько-політичного й педагогічного діяча, у 1895 – 1906 рр. – референта народних шкіл при Крайовій шкільній раді Буковини.
[27] *... п. Маліцка.* – Ідеться про Костянтину Малицьку, педагога, письменницю, громадсько-культурну діячку.
[28] *Маковей* Осип (1867 – 1925) – письменник, критик, журналіст і громадський діяч. У 1899 – 1907 рр. – головний учитель української мови й літератури учительської семінарії в Чернівцях.
[29] *... говорив академік п. [слово пропущено]...* – Ідеться про Ярослава Весоловського (1881 – 1917), тодішнього редактора газети "Буковина".
[30] *... до Frejdenttally у Шлезию...* – Тобто у м. Фрейденталь, що в австрійській частині Сілезії (Шлезії), відоме, зокрема, своєю розвинутою ткацькою промисловістю.
[31] *... на Нових Кроснах...*– Містечко в Польщі.
[32] *Серака* (сарака) (діал.) – бідолаха, нещасна людина.

Костантина Малицька "Мої спомини про Є. Ярошиньску" (VІІ. 1906)[1]
(Відділ рукописів та текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. – Ф. 101 (М. Павлика). – № 641)

З покійною Ярошиньскою познакомилася я вперве через "Дзвінок"[2]. Лиш я під конець 1902 обняла єго редакцию, тоді звернулася письменно і до неї з прошенєм, щоб зволила підпирати діючу часопись своїми оповіданями. І на мій зазив відкликнулася покійна Євгенія сей час дуже сердечно і протягом мого редагованя она побіч Уляни Кравченко[3] справді щиро запомагала "Дзвінок" своїми творами. А оповіданя єї – прості в композиції, отже якраз підходячі під духовий рівень дітвори, тенденційні були і все мали на ціли подати молодіжи в лушпині цікавої повістки якесь здорове зерно правди. Кажуть деякі, що того рода моралізуючі оповіданя не цікавлять дітий, що так подана правда не осягає цілі, та я иньшої думки. Оповіданя чи казки для дітий мусять бути тенденційні, тільки мораль мусить природно випливати з подій, самі діти повинні дійти до неї дорогою заключеня. Се кажу з власного досвіду. Я дитиною, бувало, залюбки читаю повістки Шмідта[4], хоч они наскрізь моралізуючи, в них вражали мене передовсім сама акція дієвих осіб, перебіг фактів, а провідна ідея вже аж згодом ставала ясною. Очевидно, старшим дітям треба вже иньшого рода лектури, але для дітий в віці 7-12 літ оповіданя Ярошиньскої і цікаві, і пожиточні. Дівчата, передплатниці "Дзвінка", котрим я за розв'язку загадок призначувала в нагороду оповіданя Ярошиньскої, хвалили їх собі – а хто ж, як не діти, найліпші знатоки і судиї в сім случаю?!

Опісля, коли мене перенесено до Беча[5], Ярошиньска радила мені перейти в Б[уковин]у таки в її село Раранче, де якраз була тоді вільна посада. "От заживемо разом, – писала в листі, – а може, і станемо видавати на Буковині жіночу часопись". Я і справді перенеслася на Буковину, хоч не до Раранча, але таки недалеко від покійної. Та ще не зараз познакомилися ми лично. Усе вибирали до себе в гостину, та все щось перешкодило. Перша відвідала мене Ярошиньска в цвітну неділю 1904 р. Їхала на свята до сестри в Заболотові; поступила до Лужан[6] і цілу днину перебалакали ми зі собою так щиро, неначе зналися вже десятки літ. Сама поява Ярошиньскої зробила на мене таке симпатичне вражінє, якого дізнавала я, читаючи теплі стрічки єї листів. Огрядна, середнього росту жінка, з чорним кучерявим, коротко остриженим волосєм, блідим обличієм, з котрого сьвітили малі, темні, трохи прижмурені очи. Говорила спокійно і повагом, але вже тоді звеніла в єї мові нотка безнадійности именно, коли згадала про свою недугу, яка вже від довшого часу мучила єї і від якої покійниця не бачила виходу.

З-поміж буковинського жіноцтва, яке я до того часу мала нагоду пізнати, пок[ійна] Ярошиньска різко визначалася. Стояла висше образованєм, ширшими вільнодумчими поглядами, толєрантностию в справах віри, національною сьвідомостию і зрозумінєм великої ідеї єдности всіх українців від Тиси поза Дон. Супроти ворожнечі, яка стрічає галичан на Буковині, покійна відносилася з негодованєм і не жалувала єї сподвижникам острих слів докору. Своїй роботі витичила ясну мету, свій талан присвячувала не індивідуальним мріям, не тонкій аналізі почувань розколених душ – а кождий єї твір мав за підклад реальні обставини, стремів до [нрзб.] зла, усуненя єго і защіпленя єго на ґрунті здорової думки. І я знала, що она не тільки вміє писати і проповідувати, а й на ділі яко горожанка[7] дбає о своїм селі про осьвіту селянок і мужицтва взагалі. Подобалося мені в ній і те, що она мимо свого талану і вільнодумних поглядів остала жінкою в найкращім того слова значіню – вміла все і всюди задержати жіночу гідність, розуміючи, що ні талан, ні образованє, ні

самостійне становисько не дає жінці права видатися на поле "незвичайностий", охрещуваних иноді несправедливо словом "еманципация".

Приїзд Ярошиньскої до мене мав і свою ділову причину. Она якраз задумувала тоді оснувати на Буковині "Товариство руских учительок" і в тій цілі єднала членів і підготовляла терен. Існуючий в Чернівцях "Кружок українських дівчат"[8] не припав, видко, своєю діяльностию до вподоби Ярошиньскій, на проче буковиньске жіноцтво не богато знань числила, тому загадала починати роботу від учительок яко найсьвідомішого жіночого елємменту. Товариство мимо своєї назви мало справи шкільні і педагогічні полишити тов. "Руска школа"[9], що гуртує усе руске учительство Буковини, а занятися передовсім згуртованєм руских учительок для праці над собою в першій мірі, для праці над сільським жіноцтвом в дальшім плані. Гадка була добра, і Ярошиньска при тій симпатії і поважаню, якими тішилася в крузі товаришок, була одинокою жінкою на Буковині, що могла се діло довести до краю. Та, на жаль, інакше воно склалося! Вже в три місяци по нашій першій стрічи (відтак ми бачилися ще два рази в Чернівцях) Ярошиньска опинилася в шпитали… З часописий і листів знакомих довідувала я про стан єї здоровля – було ліпше, було гірше… Наконець одної осінної днини дістаю картку від тов. Весоловского, що Ярошиньска вже покійна. В неділю ми єї ховали… І знов прийшлося нам стрінути упослідне… Жаль, і пошана для небіжки, і настрій хвилі, і вид отвертої могили, що мала небавом навіки закрити щиру народню робітницю, – все те піпхнуло і мене станути край домовини і в останне кількома словами попрощати покійницю. А там глухий гуркіт спадаючої землі, безжалісні удари лопати і… на Горечу виросла нова могила… не стало Ярошиньскої між нами.

---

[1] Спогади К. Малицької були підготовлені нею дещо раніше, ніж у липні 1906 р. У листі І. Ярошинського від 7 травня 1906 р. зазначено: "Дотепер надіслала п. Маліцка листи покійної доньки і свій нарис о ній". І далі: "Небіжка шанувала Маліцку, бо є за що і шанувати, тому вона до неї відносилась отверто-дружно. Єї казала свою слабість…" (Відділ рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – Ф. 101 (М. Павлика). – № 388).

[2] "*Дзвінок*" – ілюстрований художньо-педагогічний тижневик для дітей і молоді, орган Руського педагогічного товариства. Виходив у Львові в 1890 – 1914 рр. Є. Ярошинська була одним із найталановитіших авторів цього часопису, "тим серцем, що надавало єму дзвінкости і змісту" (Промінь. – 1904. – Ч. 21). К. Малицька редагувала журнал у 1902 – 1903 рр.

[3] *Кравченко Уляна* (справжнє прізвище Шнайдер Юлія) (1860 – 1947) – українська письменниця й педагог.

[4] *Шмідт.* – Очевидно, Фердинанд Шмідт (1816 – 1890) – німецький письменник, педагог, автор творів для народу і юнацтва, зокрема популярної 35-томної "юнацької бібліотеки".

[5] *… перенесено до Беча…* – Тобто до міста в Польщі.

[6] *Лужани* – село в Кіцманському повіті. К. Малицька учителювала тут у 1903 – 1906 рр.

[7] *… яко горожанка…* – Тут: як громадянка.

[8] "*Кружок українських дівчат*". – Ідеться про товариство, що діяло в Чернівцях 1902 – 1906 рр. і своєю метою мало гуртування молоді для самоосвіти. Є Ярошинська була прихильницею радикальніших заходів у вирішенні жіночих питань, а не салонних.

[9] "*Руска школа*" – українське педагогічне товариство. Діяло в Чернівцях із 1887 до 1940 рр.

Сильвестр Яричевський "Моя згадка про Євг. Ярошиньску"
(Відділ рукописів та текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. – Ф. 101 (М. Павлика). – № 642)

Познакомилися ми особисто в домі сестри Євгенії, у Вп. Гелюхів у Заболотові, куди я приїхав був з відчитом при нагоді загальних зборів читальні "Просьвіти". Спочатку відносилась пок. Євгенія досить несміливо до мене[1], а там ми й заговорили на всякі теми, політичні й літературні; вона оживилась. Вечером

висказала мені навіть свій подив по причині моїх сміливих і острих слів на адресу галицкої шкільної ради Крайової: дивувалася, що я – гімн[азійний] суплєнт[2] тоді – не побоявся прияви ц[ісарсько-]к[оролівського] комісара, що умисне зістав на часть концертову зборів, аби послухати мого відчиту… Пізніше ми переписувалися в потребі й доперва в Чернівцях мали нагоду бачитися й говорити зі собою частіше. Тут я пізнав єї близше – тоту, що як одна з перших жінок буковиньских власним трудом і силою волі видобулася з низин іґноранції, в якої путах оставало там руске жіноцтво, вибилася на ясну поляну-царину рідної літератури, осяяної всіма променями горячої любови до цілого нашого україньского народу… В ній пізнав я високоідейну людину, що розуміла, відчувала і всім серцем плекала ідеали України. Яким же різким контрастом мусіла зазначитися духова постать сеї великої патріотки в порівняню з пігмеями і мамелюками політично національними, які за сепаративним пустомельством буковиньским не знали світа!.. З одного боку, людина з палаючою душею говорить: знаю і люблю всю Русь і працюю до загину для цілого україньского народа! З другого боку, психопатичні одиниці = сини народу з окаянним криком: "не терплю галичан!.. що нам Україна?!" (Прим., такий п. С. Шпойнаровський[3] або й другі!). При світлі – тіни…

Ярошиньска працювала над собою дуже багато. Чим вона стала – те завдячувала в головній мірі праці свого духа.

Мала горячу охоту віддати решту житя виключно праці для рідні – та тут теє житє перетяв лютий безсердечний ніж операційний… Вибираючися до шпиталю, віщувала покійна, що не поверне звідтам, хоч я намагався відгоняти від неї такі смутні думи…

А преціньтак сталося.

Дня 21 жовтня 1904 подав мені до Кіцманя д. Яр. Весоловский звістку: "Приношу Вам сумну вістку: Ярошиньска вмерла нині в 6 вечером. Похорони в неділю по 3 по пол[удни]. Чернівці, п'ятниця. Ваш Я.В."

Коли я промовляв над єї чорним гробом, то хвилями гадав: она жиє!

---

[1] *до мене*. – Ці слова С. Яричевським узято в рамку.

[2] *Суплєнт* – позаштатний викладач.

[3] *Шпойнаровський* Сергій (1858 – 1909) – український педагог, перекладач, культурний діяч на Буковині. У 1904 – 1909 рр. був директором нижчої гімназії з українською мовою викладання в м. Кіцмані. С. Яричевський із вересня 1904 р. по 1906 р. також працював у цій гімназії викладачем української мови та літератури. Як зазначає дослідник життя і творчості С. Яричевського М. Івасюк, С. Шпойнаровського турбувало те, що більшість учнів гімназії походила з Галичини, директор називав їх "радикалами, атеїстами й анархістами" (див.: *Івасюк М*. Життєвий шлях Сильвестра Яричевського // *Яричевський С*. Твори / Упоряд. та вст. ст. О. М. Івасюк, В. Є. Бузинської. – Чернівці, 2009. – С. 272). У спогаді про Є. Ярошинську С. Яричевський, як, зрештою, і К. Малицька, чітко висловився проти позиції С. Шпойнаровського та деяких інших впливових буковинців, спрямованої на обмеження діяльності галичан на терені Буковини.

Отримано 13 липня 2011 р. *м.Чернівці*